

Egipski Król Słońce

Autor tekstu: **Roksana Małek**

System wierzeń starożytnych Egipcjan stanowił zawiły konglomerat rozmaitych bóstw powiązanych skomplikowanymi koligacjami rodzinnymi, oraz licznych quasi-dogmatów uporządkowanych w ich własną kosmogonię i teogonię. Zmiany w mitologii ograniczały się zazwyczaj do poszerzania panteonu, bądź synkretyzacji istniejących już bóstw (wprowadzanie nieśmiertelnych bytów takich jak Re-Horachte czy Amon-Ra). Panowanie dziewiątego z kolei faraona XVIII dynastii — Amenhotepa IV na egipskim tronie, przyniosło bezprecedensowe modyfikacje religii Obu Krajów, kładąc podwaliny pod powstanie monoteizmu. Choć rewolucja amarneńska — bo tak naukowcy zwykli określać kontrowersyjną reformę religijną „faraona-heretyka” — okazała się być efemerydą, na niemal trzydzieści lat odmieniła oblicze kraju nad Nilem i do dziś stanowi wśród uczonych obiekt niegasnącego sporu.

Amenhotep IV objął panowanie nad Egiptem (początkowo prawdopodobnie w koregencji ze swym ojcem Amenhotepem III), w momencie największego rozkwitu państwa, wzmocnionego przez podboje Tutmozydów. Mimo silnej pozycji dynastii, realna władza rodziny królewskiej słabła wobec rosnącej potęgi tebańskiego kleru Amona. Pierwsze próby emancypacji spod wpływów kapłanów, podjął poprzednik Amenhotepa IV — jego ojciec Amenhotep III. Były one jednak bezowocne. Objąwszy władzę, „zbrodniarz z Amarny” zdecydował się na dużo dalej idące zmiany. W drugim roku rządów, podczas celebrowania święta *heb sed* (jubileusz odrodzenia władzy królewskiej) dokonał oficjalnego wprowadzenia wizerunku nowego boga — tarczy słonecznej — widzialnego aspektu **Atona** (imię Aton pochodzi od egipskiego słowa *itn*, które początkowo symbolizowało boga Re).

Błędem jest twierdzenie, jakoby to sam Amenhotep IV „wymyślił” Atona. Pierwsza wzmianka o tym bóstwie sięga czasów Totmesa IV, zaś samo określenie *itn* — tarczy słonecznej — funkcjonowało w języku egipskim od dawna, jako określenie jednej z hipostaz bóstwa solarnego Ra. Aton często pojawiał się również w tytulaturze Amenhotepa III, jako epitet Błyszcząca Tarcza Słoneczna oraz nazwa okrętu: Splendor Atona. Nie sposób jednak interpretować działań Amenhotepa III jako henoteistycznych skłonności do wywyższenia jednego bóstwa, a tym bardziej eliminacji pozostałych członków panteonu. Tymczasem już w czwartym (według niektórych uczonych w piątym) roku sprawowania rządów, jego syn — Amenhotep IV definitywnie zerwał ze starym kultem i porzuciwszy stołeczne Teby (prawdopodobnie na eskalację konfliktu z tebańskimi kapłanami, wpłynęła decyzja faraona o budowie świątyni poświęconej Atonowi na zewnątrz wschodniej bramy karnakuańskiego przybytku Amona, oraz o odbiorze zarządu dóbr świątynnych arcykapłanowi) i postanowił założyć nową stolicę **Achetaton (Horyzont Atona**; okolice dzisiejszego Tell el-Amarna) na wschodnim brzegu Nilu w centralnym Egipcie.

Reforma znalazła odzwierciedlenie w oficjalnej tytulaturze królewskiej władcy (imię posiadało ogromne znaczenie symboliczne w kulturze starożytnego Egiptu — jego zmiana, wiązała się z transformacją programu politycznego). Imię rodowe **Amenhotep** (czyli **Amon Jest Łaskawy**) zastąpił imieniem **Echnaton (Promień/ Blask/ Emanacja Atona)**. Zmodyfikował także swoje imię Horusowe: **Potężny Byk o Wysokiej Parze Skrzydeł** zmienił na **Potężny Byk Ukochany przez Atona**, oraz tzw. imię *nebti* : zastępując miano: **Ten, Który Ma Wielką Władzę w Karnaku** imieniem **Ten, Który Ma Wielką Władzę w Horyzoncie Tarczy Słonecznej**.

Użycie *talatat* — małych bloków piaskowca, pozwoliło na błyskawiczną budowę (trwała ona około pięciu lat) Horyzontu Atona. Proklamowanie nowej stolicy zostało przypieczętowane poprzez ustawienie czternastu granicznych stel, wyznaczających obszar miasta, na których faraon zapowiedział wzniesienie licznych budowli ku czci słonecznego boga. Według szacunkowych rachunków, stolicę zamieszkiwało około trzydziestu tysięcy obywateli. Rozciągała się ona wzdłuż Nilu, na długości dziesięciu kilometrów. Pałace były usytuowane w północnej części miasta, natomiast w centrum znajdowały się kompleksy świątynne (Wielka i Mała Świątynia Atona), Dom Królewski, archiwa państwowe (w których dokonano słynnego odkrycia tabliczek klinowych zawierających oficjalną korespondencję międzynarodową faraona, w tym listy od władców Asyrii, Mitanni, Hatti czy Palestyny), Wielki Pałac, koszary oraz siedziba policji. Na południowych rubieżach miasta mieściło się sanktuarium poświęcone kobietom z rodziny królewskiej — tzw. Maru-Aton, a także dom i atelier nadwornego rzeźbiarza Dżehutimesa (gdzie odnaleziono 23 modele, w tym słynne popiersie królowej Nefretete, małżonki Echnatona). W świątyniach wzniesionych ku czci Atona zastosowano niespotykaną dotychczas w egipskich budowlach sakralnych architektoniczną innowację — były to budowle otwarte ku niebu, tak aby wpadało do nich światło słoneczne, wypełniono je ponadto

niezliczoną ilością ołtarzy - największy z nich przeznaczono zapewne dla króla. Konstrukcje w obrębie świątyni obejmowały także Gem-pa-Aton (złożone z pawilonu wejściowego i dziedzińców rozgraniczonych pylonami) i Sanktuarium, w którego centrum umieszczono święty kamień *benben*. W okolicach Domu Królewskiego mieściła się natomiast Mała Świątynia Atona tzw. Pa-hut-Aton, która stanowiła pomniejszoną kopię Wielkiej Świątyni. Kompleks pałacowy (dziś w większości pogrzebany pod polami) składał się z kilku rezydencji wypełnionych dziedzińcami, magazynami, salami kolumnowymi oraz imponującego rozmiarami ogrodu z sadzawką.

W mieście „faraona-reformatora” znajdowała się również nekropolia — w skałach wykuto dwie grupy grobowców. Nie spełniły one jednak swojej funkcji - zapewnienia rodzinie królewskiej miejsca spoczynku na wieczność — wraz z upadkiem rewolucji religijnej oraz śmiercią jej inicjatora, Achetaton zostało opuszczone i wydane na pastwę pustyni oraz następców reformatora, którzy wykorzystali szczątki miasta Atona jako materiał budowlany do wznoszenia własnych konstrukcji.

Ustalona przez Amenhotepa IV Echnatona monoteistyczna doktryna religijna była niezwykle nowatorska i jak miała pokazać przyszłość — wizjonerska. Czerpała ona z dorobku wcześniejszych kultów solarnych, wprowadzała jednak zasadnicze modyfikacje. Faraon zerwał z tradycją antropomorfizacji oraz zoomorfizacji w przedstawianiu postaci bóstwa. Widzialną postacią Atona była tarcza słoneczna, której opiekuńcze promienie (rozpościerające się zazwyczaj nad rodziną królewską) zakończone były dłońmi, dzierżącymi znak życia *anch* lub berło *uas*. Początkowo wyniesiony do rangi najwyższego bóstwa Aton, stał się z czasem z woli faraona jedynym bogiem.

Postanowienie to, spowodowało całkowitą marginalizację roli kleru w życiu państwa, gdyż odtąd jedynym łącznikiem między poddanymi a absolutem, był sam władca — sprawujący funkcję najwyższego kapłana. Zmianie uległ też charakter bóstwa, był on opiekuńczym stwórcą, dawcą wszelkiego życia, wyraźnie nabierającym cech uniwersalistycznych. Stąd liczne teorie naukowe, dopatrujące się w rewolucji amarneńskiej korzeni judaizmu. Już sam Zygmunt Freud uważał, że biblijny Mojżesz był z pochodzenia Egipcjaninem, zaś Ahmed Osman — autor książki „Mojżesz i Echnaton” posunął się do stwierdzenia, że bohater biblijny i „heretycki faraon” są tą samą osobą. Jako dowody dla tych teorii przytacza się najczęściej wymienione powyżej zbieżności doktrynalne. Ponadto, na korelację między atonizmem a wyznaniem możeszowym ma wskazywać podobne brzmienie imion obu bóstw: egipskie Aton i hebrajskie Adonai. Uчени odwołują się też często do najsłynniejszego zabytku literatury amarneńskiej - Hymnu do Atona, którego autorem ma być sam Echnaton. Dostrzegają oni paralelę między tym utworem a biblijnym psalmem 104 (103).

U źródeł klęski reformy religijnej Echnatona leżał zapewne zbyt duży ekskluzywizm słonecznego kultu. Przemiany praktycznie nie objęły nizin społecznych, wśród których nadal kultywowano stare tradycje (świadczą o tym odkrycia archeologiczne dokonane choćby w samym Achetaton). Popularności nowym wierzeniom nie przysparzały też zapewne praktyki „rugowania” starych bóstw, co tak opisuje Andrzej Niwiński w „Mitach i symbolach starożytnego Egiptu”:

„W szczytowym okresie herezji amarneńskiej specjalne ekipy kamieniarzy były wysyłane do wszystkich świątyń, a nawet grobowców dostojników z zadaniem niszczenia wizerunków dotąd czczonych bóstw, a także ich imion w inskrypcjach. Największą nienawiścią kierowano się przy młotkowaniu figur i imion króla bogów Amona-Re”.

Fakt, iż faraon bez reszty poświęcił się celebrowaniu wprowadzonego przez siebie kultu, pozostając jednocześnie biernym politycznie, spowodował upadek państwa egipskiego. Wśród spisanych w języku akadyjskim tabliczek zawierających korespondencję władcy, znajdują się między innymi listy (prawie 70 sztuk) Ribbady — księcia Gubalu (Byblos), zwracającego się o pomoc egipskiego sojusznika — bezskutecznie. Jest to tylko jeden przykład pogłębiającej się z czasem, obojętności faraona wobec kwestii politycznych. W ostatecznym rozrachunku, siedemnastoletni „eksperyment religijny” spowodował, że prosperujące imperium, jakim był Egipt w chwili gdy władzę nad nim obejmował Echnaton, zaczęło chylić się ku upadkowi, tracąc podbite terytoria i prestiż na arenie międzynarodowej. Nie sposób jednak pominąć milczeniem autentycznego pacyfizmu, który cechował słonecznego faraona — w odróżnieniu od poprzedników nie tylko nie prowadził kampanii wojennych, ale i nie polował.

Reforma amarneńska nie pozostała bez wpływu na sztukę. Stosowano opisany wyżej wizerunek Atona czuwającego nad rodziną królewską. Władcę i jego małżonkę wraz z najbliższymi zaczęto przedstawiać w scenach z życia codziennego-uwydatniając ludzki charakter panujących. Był to zabieg nie stosowany nigdy wcześniej. Porzucono tradycyjną idealizację — charakterystyczną dla sztuki egipskiej — na rzecz naturalizmu. Z czasem maniera ta, zaczęła nabierać cech karykaturalnych - wizerunki członków rządzącej dynastii stały się wyjątkowo zdeformowane. Uwagę badaczy przykuwały szczególnie przedstawienia Echnatona — władca był ukazywany z podłużną twarzą o migdałowych oczach i wydatnych ustach, nienaturalnie wydłużonymi kończynami,

szerokimi biodrami, obfitym brzuchem. Niektóre rzeźby nie uwidaczniały genitaliów. Przez lata naukowcy dopatrywali się w tych wizerunkach oznaki choroby faraona. Brano pod uwagę tak rozmaite schorzenia jak: syndrom Marfana, dystrofia tłuszczowo-płciowa czy wodogłowie. Ostatnie badania uczonych z Niemiec, Egiptu i Włoch, pracujących pod kierunkiem dr Zahiego Hawassa, położyły kres teoriom o rzekomej chorobie faraona. Badania genetyczne pozwoliły zidentyfikować mumię reformatora i stwierdzić, że nie cierpiał on na żadne dolegliwości deformujące sylwetkę. Sposób przedstawiania władcy, miał znaczenie *stricte* religijne — upodabniał faraona, do wprowadzonego przez niego bóstwa, które nie było ani mężczyzną, ani kobietą. Potwierdzono również fakt, iż Echnaton był ojcem słynnego Tutanchamona.

Mimo, iż powoli wydzieramy przeszłości sekrety egipskiego „Króla Słońce”, na zawsze pozostanie on postacią tajemniczą i niejednoznaczną. Wciąż będziemy zadawać sobie pytanie, jak w umyśle tego niezwykłego władcy Obydwu Krajów zrodziła się koncepcja religijna, tak wyprzedzająca swoją epokę. Czy był to wizjoner? A może szaleniec? Zapewne większość zadanych przez nas pytań pozostanie bez odpowiedzi, zaś niemych świadków tego antycznego dramatu — mury słonecznego miasta marzeń, które miało trwać wiecznie, pochłonie piasek pustyni.

1. Philipp Vandenberg *Nefretete*,
2. Francois Daumas *Od Narmera do Kleopatry*,
3. Christiane Desroches-Noblecourt *Tutanchamon. Życie, śmierć, odrodzenie*,
4. *Zarys dziejów religii* — praca zbiorowa,
5. Barry J. Kemp *Starożytny Egipt. Anatomia cywilizacji*.

Roksana Małek

Uczennica liceum w Łodzi.

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 11-08-2010)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,516) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,516>)

Contents Copyright © 2000-2010 Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2010 Michał Przech

Autorem portalu Racjonalista.pl jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielami portalu są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tego portalu i jakiegokolwiek jego części.

Wszystkie strony tego portalu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tego portalu oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tego portalu i nie korzystać z jego zasobów.

Informacje zawarte na tym portalu przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów portalu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na portalu. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych portalu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl